

УДК 329. 09 (477) “XX”

Т 41

Оксана ТИМОШЕНКО

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
РУХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

У статті подано аналіз декількох неоднозначних історіографічних етапів у нагромадженні знань про українське національно-політичне піднесення початку ХХ століття. Показано основні напрями досліджень вітчизняних та зарубіжних істориків щодо оцінки розвитку українського національно-політичного руху на початку ХХ століття. Доведено, що позитивні зміни у вивченні українського національного відродження початку ХХ століття були пов'язані з процесами демократизації і гласності, які розпочалися в 90-х роках ХХ століття.

Ключові слова: *українське національне відродження, історіографічні етапи, українська партійна структура, українська національна ідея.*

Здобуття Україною незалежності і розбудова власної держави викликають значний інтерес до історії національно-визвольних змагань українського народу, ролі і місця в них національних політичних партій, що сформувались на теренах колишньої Російської імперії, помітно проявили себе уже в 1900 – 1907 рр. і врешті-решт забезпечили в зазначений час остаточний перехід українського національного руху в політичну стадію. Цілком очевидно, що науковий неупереджений аналіз історичного досвіду українських партій у розробці важливих проблем національно-державного будівництва та їх діяльності в цьому напрямі в конкретно-історичних умовах російської дійсності має як пізнавальне, так і важливе практичне значення. Зрозуміло, що не можна

© Тимошенко Оксана, 2009

отожднювати сучасні державотворчі процеси в Україні з практикою і досвідом національно-визвольних змагань українців на початку ХХ ст. Тим більше, що тоді жодна з українських партійно-політичних структур так і не змогла, насамперед, у силу об'єктивних обставин реалізувати свій варіант національної програми. Але утворення найбільш свідомою частиною українців своїх політичних організацій, без сумніву, засвідчило початок нового етапу боротьби українського народу за створення своєї держави, який пізніше знайшов логічне продовження у 1917 – 1920 роках.

Вивчення ролі українських партій у розвитку національного відродження початку ХХ ст. забезпечує відтворення складного і суперечливого процесу нашого становлення як державної нації, розуміння історичної обумовленості сучасних державотворчих процесів в українському суспільстві. Але вартість історичного досвіду більш багатогранна. Тут йдеться, передовсім, про встановлення факту безперервності визвольних національних змагань українського народу, їх динамічності і якісної характеристики. Тим самим спричиняється наукова інтерпретація основних тенденцій та етапів національно-визвольного руху, його залежності від різних чинників, включаючи партійний.

У радянську добу національно-політичний рух в Україні початку ХХ ст. був однією з найбільш заідеологізованих тем, яка, по суті, майже не досліджувалася. Вітчизняна історіографія проблеми формувалася на основі марксистських підходів і водночас стереотипних оцінок і висновків, які не були належно підкріплені й обґрунтовані конкретно-історичним матеріалом. У зв'язку з цим історія становлення та еволюції українських партій на початку ХХ ст., розробка, пропаганда та відстоювання ними програмно-національних засад потребують поглибленого дослідження. На сучасному етапі розвитку історичної науки необхідне методологічне переосмислення питань національно-державної орієнтації українських партій та оновлення на основі використання як старих, так і нових джерел концептуальних структур щодо українського національного руху та української ідеї початку ХХ ст., на змісті яких у свій час позначилися ідеологічні нашарування тоталітарних часів.

Звичайно, сучасна розробка нових концептуальних засад у вивченні обраної теми зумовлюється, насамперед, пошуком істинних знань, у яких зацікавлене наше суспільство, оскільки без них і належного засвоєння досвіду минулого воно не може успішно розв'язувати завдання, висунуті практикою сучасного державотворення в Україні.

Державне відродження України збіглося з відновленням багатобарвної мозаїки політичних партій і рухів. Потреба в об'єднанні їхніх зусиль для розбудови власної держави вимагає наукового пізнання повної драматизму партійної історії початку ХХ ст. і засвоєння повчальних уроків минулого, коли міжпартійні розколи та суперечності серйозно уповільнювали загальнонаціональну консолідацію українського суспільства.

Правдиве й об'єктивне відтворення історії національно-політичних змагань українців важливе ще й тому, що “нечітко сформульовані на першому етапі незалежності стратегічні орієнтири і невправні дії владних структур, які довели до катастрофічного стану економіку України і рівень життя переважної більшості громадян, значною мірою дискредитували у суспільній свідомості обидві основоположні ідеї, закладені у фундаменті української держави: ідею демократії і ідею незалежності” [63, 7 – 8]. Наявність внаслідок цього в суспільстві суперечливих ціннісних орієнтацій, з одного боку, гальмує прогресивні зміни, а з іншого, – становить певну загрозу для національної безпеки. Частина соціуму під тиском сумних реалій сьогодення шукає вихід на шляхах “повернення назад”. Зрозуміло, що певним застереженням від цього є історична інформованість різних прошарків суспільства щодо витоків сьогоденних проблем, формування в людей сучасної політичної культури як важливої передумови зростання політичної активності мас. А без цього, як відомо, неможливо вивести економіку із всеохоплюючої кризи і закласти основи правової держави і громадянського суспільства.

Звертаючись до історичного досвіду боротьби українського народу за своє національне визволення, необхідно враховувати і те, що на сучасному етапі розвитку України гострота соціальних проблем все більше затінює собою ідеї національного державотворення і незалежності.

Об'єктом дослідження є українські політичні партії, що сформувалися на тій території України, яка входила до складу Російської імперії. В історичній пам'яті вона залишилася під назвою Великої України, оскільки її терени охоплювали більшу частину загальнонаціонального простору, вміщували переважну кількість (приблизно 85%) населення. Водночас саме "російська" Україна зазнавала найдошкульнішої національної дискримінації з боку імперського центру. За цих обставин видається спроба визначити специфіку і особливості дій українських партій, спрямованих на забезпечення національного самозбереження в окреслених територіальних кордонах. До партій, які включені в об'єкт історіографічного огляду, належать Революційна українська партія (РУП), Українська соціалістична партія (УСП), Українська народна партія (УНП), Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП), Українська демократична партія (УДП), Українська радикальна партія (УРП), Українська демократично-радикальна партія (УДРП). Названі організації хоч і не були масовими, але саме в їхніх програмах і діяльності відбилися усі особливості українського національно-політичного руху початку ХХ ст.

В історичній науці можна виділити декілька неоднозначних історіографічних етапів у нагромадженні знань про українське національно-політичне піднесення початку ХХ ст., формування водночас української партійної структури і розвиток української ідеї.

Перший етап охоплює час від утворення партій і до національно-революційних подій 1917 р. Ця дореволюційна доба породила живий відгук науковців і публіцистів на національні потуги українства в 1900–1907 роках, ознаменувалася виходом, насамперед, публікацій безпосередніх учасників подій, діячів українських партій і громадського руху, українських депутатів у Державних Думах. Це праці М.Грушевського, Д.Донцова, В.Дорошенка, М.Залізняка, С.Єфремова, С.Петлюри, М.Порша та ін. [14 – 16], [18], [19], [37], [28], [54], [58], [66], [70], [71], [79], [97], [73], [74]. Зазначені видання у переважній своїй більшості мали публіцистичний характер. Але в них відображені цікаві деталі щодо формування окремих партій та їх стосунків, перші спроби власних, деколи суб'єктивних відповідно до

політичних переконань авторів оцінок розвитку українського національно-політичного руху на початку ХХ ст., місця в ньому тієї чи іншої партії або окремих партійних діячів. Автори торкаються внутріпартійної боротьби, особистих стосунків фундаторів партій, пишуть про початок формування партій, зокрема таких, як РУП, НУП, УСДРП тощо. Тогочасні публіцистичні та мемуарні видання сприяють проникненню в психологічну атмосферу епохи, відкривають для дослідника несподівані грані піднятих проблем, хоч і вимагають критичного ставлення до себе.

Перші спроби осмислення суті і особливостей української соціал-демократії, зокрема РУП і УСДРП, були зроблені ще на початку ХХ ст. в статтях учасників політичного руху М.Лозинського, П.Тучапського, А.Жука, К.Залевського та ін. [53], [90], [49], [36], [13].

Уже на першому історіографічному етапі в публікаціях простежувалися основні напрями використаних авторами методологічних підходів, які фактично відповідали найпоширенішим концепціям в інтерпретації національно-політичного руху в Україні 1900 – 1907 років: а) автономно-федералістичної; б) самостійницької (державницької); в) великодержавної (наддержавницької). Остання характерна, насамперед, для російських істориків та діячів, яскравими представниками яких були С.Щеголев, А. Стороженко [103], [85] та інші, а, починаючи з кінця 1920-х років, науковці, котрі репрезентували радянську історіографію.

Серед прихильників автономно-федералістичної концепції, також започаткованої до 1917 року, були М.Грушевський, С.Єфремов, Я.Романчук та ін. [14 – 16], [28], [77]. Час її найбільшої популярності закінчується на зламі 1920-х – 1930-х років. Що стосується самостійницького напрямку, то серед перших його ідеологів та істориків були Д.Донцов, Л. Когут, П.Ливенко, О.Скоропис-Йолтуховський, Л.Цегельський та ін. [18], [19], [42], [51], [82], [96].

Другий історіографічний етап охоплює 1917 – кінець 1920-х років. Цей час приніс певну розкутість наукової думки і слововиявлення. Він позначений тим, що вітчизняні історики продовжили історичний пошук політичної спрямованості

українських партій. Вони підготували низку наукових праць з історії революційного руху в Україні початку ХХ ст., а також з історії КП(б)У і звернулися при цьому до витоків українського соціал-демократичного руху, який проявився, насамперед, у РУП і тих партіях соціал-демократичної орієнтації, що сформувалися на її основі. Це публікації В.Степанюка, Я.Довбищенка, В.Михайлова, П.Бендзі, С.Щупака, Д.Фріда, М.М.Попова та ін. [84], [26], [60], [3], [105], [95], [69], [104].

Серед названих публікацій насамперед привертає увагу перша офіційна історія КП(б)У М.Равича-Черкаського, у якій було обґрунтовано теорію “докорінності” КП(б)У. Відповідно до неї ідейними попередниками КП(б)У нарівні визнавалися як ліві українські соціал-демократи, так і російські більшовики. Подібність і близькість тактичних настанов і ідейну спорідненість РУП, УСДРП і РСДРП(б) у ході революції 1905 – 1907 рр. визнавав у своїх публікаціях і підручниках з історії України М.Яворський [72], [106]. Але серед видань того часу варто виокремити роботи О.Гермайзе, А.Ріша та В.Качинського [10], [75], [76], [41], котрі в центр своїх наукових інтересів поставили УСДРП та “Спілку”, що вийшли з РУП. Автори, зокрема О.Гермайзе та А.Ріш, простежили процес зародження нових партій, еволюцію їхнього ставлення до загально-російського революційного руху, включаючи російських соціал-демократів, основні програмні засади. Політичну спрямованість діяльності українських соціал-демократичних партій, а також методи досягнення поставленої мети варто віднести до домінантних аспектів історичних досліджень названих авторів. Підтримуючи теорію “докорінності”, О.Гермайзе подав досить широку картину діяльності РУП серед народних мас і опублікував цінну добірку агітаційно-пропагандистських відозв Вільних Громад партії за 1902 – 1905 рр. Його праця не втратила своєї науково-пізнавальної цінності й на сучасному етапі історіографії. Щоправда, в офіційних радянських рецензіях на цю книгу, які з’явилися зразу ж після її виходу, уже тоді простежувалася відкрита спроба безпідставно звинуватити автора в недооцінці націоналізму, який нібито був характерним для програмних установок і діяльності РУП та УСДРП [7].

Що ж до інших українських партій, які утворилися і діяли на початку ХХ ст., то вони переважно залишились поза увагою дослідників. У 1920-ті роки з'явилися праці українських емігрантів, де лише започатковувалася емігрантська історіографія РУП та самостійницької політичної лінії в програмних документах українських партій [9], [20 – 22], [79], [5], [30]. Тоді ж у Львові вийшли перші спогади активних діячів українського партійного руху Д.Дорошенка, Ю.Колларда, Є.Чикаленка та ін. [25], [98], [99], [47].

Третій етап історіографії припадає на кінець 1920-х – першу половину 1950-х років. У час сталінського тоталітаризму відбулося повне відмежування радянських істориків від західних досліджень.

Новий період історіографії партійно-політичного руху було ознаменовано в Україні роботами З.Гуревича та Є.Гірчака, надрукованими в журналі “Більшовик України”. Перший відніс О.Гермайзе до епігонів буржуазно-національної історичної школи М.Грушевського [17], а другий характеризував українські патріотичні партії не інакше як “ідеологічні вороги” [11].

З 1929 р. розпочався суцільний погром історичної науки в УСРР, який супроводжувався широкими репресіями істориків, включаючи, насамперед, тих, хто займався проблемами українського національно-політичного руху: О.Гермайзе, А.Дучинський, Н.Мірза-Авакянц, М.Равич-Черкаський, М.Яворський та ін.

У колишньому СРСР від 1930-х і до середини 1950-х років тема українського національного відродження початку ХХ ст. фактично була забороненою. Якщо ж радянські дослідники і зверталися до неї, то історіографія проблеми базувалася, за словами С.Белоусова, на методологічній основі, закладеній у “Коротких курсах” ВКП(б) та СРСР [4]. А з 1947 р. історики керувалися ще й постановою ЦК Компартії України “Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України АН Української РСР”, яка вимагала від науковців рішучої боротьби проти буржуазно-національних викривлень історичного процесу українського народу.

Вітчизняна історіографія, яка була переведена на марксистську методологію дослідження національного руху, не

залишила в умовах сталінізації історичної науки якихось помітних спеціальних праць з історії українських партій початку ХХ ст. Натомість вона виробила свої узагальнювальні оцінки цього явища, які вписувалися у визначення “буржуазного націоналізму”. Так, Ф.Лось, О.Шліхтер та інші сприймали політику УСДРП як прояв “українського еседеківського націоналізму”, в основі якого лежить “інтерес буржуазії”, а засобом його реалізації є “соціальний реформізм” [55], [100].

У період культу особи визвольні змагання в Україні, як зазначав у 1990 р. в своїй статті О.В.Лисенко, отримали в радянській історіографії тавро буржуазно-націоналістичних [52]. Водночас зарубіжні вчені і, насамперед, дослідники з української діаспори продовжили роботу, розпочату на попередньому історіографічному етапі, і певним чином збагатили розробку історії українського партійного руху в 1900 – 1907 роках. Тією чи тією мірою окремі аспекти теми були окреслені в працях Д.Дорошенка, А.Жука, О.Лотоцького, І.Мазепи, О.Терлецького, П.Феденка, В.Іваніса та інших дослідників, у розвідках, присвячених окремим українським діячам, та в спогадах останніх [23 – 25], [33], [31], [47], [46], [56], [57], [87], [78], [79], [93 – 94], [27], [2], [39]. Якщо радянські історики ототожнювали українськість із націоналізмом, то фахівці з діаспори були більш поміркованими і розглядали діяльність партій крізь призму національних інтересів. Характерно, що в зарубіжній історіографії посилилась державницька концепція в інтерпретації українського партійного життя на початку ХХ ст. Щоправда, на цьому етапі історіографії серед зарубіжних наукових студій були відсутні спеціальні розробки, присвячені національно-політичному рухові в Україні 1900 – 1907 рр. і такій важливій його складовій, як політичні партії.

Четвертий етап історіографії українських партій початку ХХ ст., що хронологічно охопив другу половину 1950-х – 1980-і роки, не додав особливої динаміки вітчизняним науковим студіям у цій галузі, але в ідеологічному арсеналі радянських істориків він затвердив постулат про тотожність понять “національне” та “націоналізм”. На цьому етапі продовжилося ідеологічне протистояння радянських і зарубіжних дослідників.

Водночас сформовані в радянських істориків уявлення дещо збагатилися завдяки виданню багатотомної історії України та низки праць, присвячених суспільно-політичному життю в Україні, зокрема в 1900 – 1907 роках. У них ішлося не лише про соціал-демократичні, а й національно-радикальні та ліберальні партії. Але висновки радянських істориків були детерміновані обставинами зовнішнього плану, панівними в суспільстві марксистськими політико-ідеологічними концепціями, їх загальна лінія залишалася принципово антинаціоналістичною. Інтернаціональна ідея, яка тяжіла до асиміляції і знищення національного, повністю домінувала в історіографії. А українські партії, незалежно від їхнього політичного спрямування, необґрунтовано і безпідставно характеризувались як буржуазно-націоналістичні. Зокрема, автори багатотомної “Історії Української РСР”, принижуючи значення УНП і в силу марксистських переконань зневажливо ставлячись до її діяльності, заявляли, що вона “продовжувала жалюгідне існування, заявивши про себе виданням у Львові декількох номерів газетки “Самостійна Україна” і пропагандистських брошур у відверто шовіністичному дусі” [38, 173].

Серед спеціальних досліджень привертають увагу книги І.Кураса [50]. Незважаючи на те, що на їхньому змісті позначились радянські концептуальні підходи, названі роботи суттєво збагачували знання про українські соціал-демократичні партії через конкретно-історичний і фактичний матеріал, запозичений з архівів та з інших джерел.

Певні позитивні зміни в радянській історіографії позначилися наприкінці 1980-х років і були пов’язані з процесами демократизації та гласності. Але розпочате переосмислення історичного минулого здійснювалося на базі модернізованої соціалістичної доктрини, на основі концепції гуманного і демократичного соціалізму. Той час не залишив скільки-небудь помітних праць, присвячених українському відродженню в 1900 – 1907 рр.

На тлі заідеологізованих підходів до українського партійного руху початку ХХ ст. з боку радянських дослідників, учені української діаспори внесли нові моменти в дослідження теми. Вони підготували документальні видання, присвячені

програмам українських партій та їхнім провідникам [62; 92]. Дедалі популярнішими стали розвідки з персоналій [29], [32], [61], [1], [83]. П.Феденко вперше в зарубіжній історіографії спробував узагальнити історію українського суспільно-політичного руху в ХХ ст. [93], [94]. Варто згадати й узагальнювальні праці з історії України та української національно-політичної думки, що з'явилися за кордоном. У них певне місце відводилось українським партіям початку ХХ ст. [65], [67]. Але національне питання в їхніх програмах і діяльності ще не стало предметом спеціального комплексного дослідження. Попри неоднозначність оцінок щодо зарубіжних видань, вони і сьогодні займають належне місце в історіографії, зберігають своє пізнавальне значення і наукову цінність.

Із проголошенням у 1991 р. Україною незалежності розпочався сучасний етап історіографії, який втілює в собі надію на повноцінне осмислення історії національно-політичних змагань українців у 1900 – 1907 рр. Йому притаманне зростаюче співробітництво вітчизняних і зарубіжних істориків. Українська історіографія “відкрилась” для зовнішнього світу і плідних дискусій, стала на позиції об'єктивності та історизму. Сучасне наукове переосмислення історії українського партійного руху початку ХХ ст. здійснюється за двома основними напрямками: 1) у рамках дослідження інших, значно ширших або ж суміжних проблем, зокрема таких, як розвиток української ідеї та державності [48], [44], [34], [91], український національний та політичний рух [101], [12], [59], [81], українська інтелігенція, парламентська діяльність українців у I та II Державних Думах [43] тощо; 2) створенням сучасних розвідок з окремих аспектів теми. Щодо другого напрямку, то тут варто назвати дослідження В.Борисенка, П.Шморгуна, О.Висоцького, А.Голуба, С.Наумова, Г.Пономаренка, О.Тимошенка, В.Колесника та ін. [6], [102], [8], [64], [68], [88], [89], [45].

Але необхідно виокремити монографічне дослідження В.Головченка, присвячене історії української соціал-демократії початку ХХ ст., та монографію С.Телешуна [86]. В.Головченко у своїй книзі на основі заборонених у радянські часи архівних матеріалів, спогадів, періодики зробив удачу спробу неупередженого узагальнення складного процесу зародження та

еволюції української соціал-демократії з кінця ХІХ ст. до 1914 р., проаналізував ідейне становлення, насамперед, РУП, УСДРП, розвиток поглядів українських соціал-демократичних партій на шляхи і перспективи визвольної боротьби. Праця містить виважені та обґрунтовані оцінки, нові висновки з цілої низки питань, наукові уточнення. Зрозуміло, що в силу багатоплановості і синтезуючого характеру в ній національне питання не виокремлюється в спеціальний аспект дослідження.

Монографія С.Телешуна присвячена аналізу еволюції програмово-теоретичних засад українських політичних партій та організацій з 90-х років ХІХ ст. до 1917 р. в галузі національного питання, національного самовизначення і державотворення. Вона охоплює політичні організації як Західної, так і Наддніпрянської України, а хронологічні рамки роботи досить широкі, вони обіймають понад чверть століття. Це дало змогу авторові окреслити особливості програмної розробки українськими партіями національного питання на всіх теренах України з моменту формування політичних об'єднань і аж до визвольних змагань українців, які розпочалися у 1917 р. Водночас подальше дослідження теми потребує детальнішого аналізу програмно-національних засад окремих партій, зокрема українських політичних організацій підросійської України, а також вивчення їх практичної діяльності в 1900 – 1907 роках по пропаганді та відстоюванню своїх вимог з національно-державного будівництва. До речі, останній аспект залишається поки що недостатньо розробленим в історичній і політологічній літературі. В цілому для праць вітчизняних істориків, які з'явилися в 90-х роках, властиве прагнення об'єктивно переосмислити історію українських партій початку ХХ ст. У них містяться як критичне ставлення до українського партійного руху, так і виважені оцінки щодо місця і ролі політичних організацій у розвитку визвольної боротьби в Україні. Щоправда, в окремих публікаціях внаслідок певної новизни і тривалої нерозробленості проблеми є поверхові оцінки і неточності. Але в дослідженні теми помітні певні особливості. Зокрема, увагу істориків привертають українські соціал-демократичні організації (РУП, УСДРП), що обумовлено, очевидно, їхнім значно більшим порівняно з іншими партіями впливом на маси, одним із провідних місць, яке займала

українська соціал-демократія в суспільно-політичному русі України на початку ХХ ст. Щодо інших українських партій Наддніпрянщини, то їхня історія вивчена значно менше. Поки що відсутні сучасні ґрунтовні дослідження. Крім того, в історичних студіях переважає соціально-політичний аспект теоретичної і практичної діяльності українських партій, хоч у 90-х роках історики розпочали порівняно активно досліджувати націотворчі аспекти в українському партійному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст., підтвердженням чого є уже названі роботи. Разом з тим означений напрям потребує подальшої наукової розробки створенням праць з окремих аспектів і періодів теми, що стане основою для підготовки синтезуючого дослідження.

Поданий історіографічний огляд літератури переконує, що, незважаючи на безперечне значення відповідних наукових розвідок, ми досі не маємо повноцінної наукової картини національної спрямованості українських партій на початку ХХ ст. Очевидно, не випадково зарубіжний дослідник А.Каппелер ще зовсім недавно висловив історіографічне зауваження, що визвольні потуги 31 мільйона українців (станом на 1914 р.) “дотепер майже не досліджувалися” [40, 104]. І одним із фундаментальних завдань сучасної історичної науки є розкриття всієї глибини та суперечності такого глобального процесу, яким залишається український національно-політичний рух початку ХХ ст., вивчення ролі українських партій як рушіїв політико-національного поступу української нації.

Джерела та література

1. Андріївський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії) // Визвольний Шлях. – 1974. – Кн. 6. – С. 588 – 607.
2. Андріївський В. Три громади. Спогади з 1889 – 1917 рр. – Львів: Червона Калина, 1936. – 176 с.
3. Бендзя П. До історії революційного руху на Україні // Життя й революція. – 1926. – № 11. – С. 82 – 89.
4. Белоусов С. Вивчати історію нашої Батьківщини // Більшовик України. – 1937. – № 9 – 10. – С. 127 – 136.
5. Борис Р. Микола Міхновський. – Львів: Червона калина, 1930. – 32 с.

6. Борисенко В.А. До питання про Революційну Українську Партію // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 169. – К., 1991. – С. 129 – 138.

7. Веде. Рец. на: О.Гермайзе. Нариси з історії революційного руху на Україні. – Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП) // Більшовик України. – 1926. – № 4 – 5. – С. 162 – 168.

8. Висоцький О., Голуб А. Зародження соціал-демократії в Україні і міжнародний соціалістичний рух // Політичні читання. – 1994. – № 2. – С. 96 – 119.

9. Гайдалемівський П. Українські політичні партії: їх розвиток і програми. – Зальцведель: Наклад Укр. військ. місії, 1919. – 43 с.

10. Гермайзе О. 25-ліття Революційної Української Партії (РУП) // Життя й революція. – 1925. – № 3. – С. 20 – 24.

11. Гірчак Є. Ленін і українське питання // Більшовик України. – 1929. – № 1. – С. 20 – 28.

12. Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття: Дослідження. – К.: Смолоскип, 1996. – 124 с.

13. Головченко В.І. Ідейне становлення української соціал-демократії та еволюція її поглядів на шляхи і перспективи визвольної боротьби (кінець XIX – початок XX ст.). Дис... докт. політ. наук. – К., 1998. – 20 с.

14. Грушевський М.С. Освобождение России и украинский вопрос: Статьи и заметки. – СПб. “Общественная польза”, 1907. – 292 с.

15. Грушевський М.С. Наши требования // Украинский вестник. – 1906. – № 5. – С. 267 – 273.

16. Грушевський М.С. З б'жучої хвилі. Статті й замітки на теми дня. 1905 – 1906 рр. – К.: Б.в., 1906. – 126 с.

17. Гуревич З. Псевдомарксизм на службі українського націоналізму // Більшовик України. – 1929. – № 9. – С. 68 – 78.

18. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – Вінниця: Вид. т-ва “Просвіта”, 1917. – 97 с.

19. Донцов Д. Сучасне політичне положення нації і наші завдання. – Львів: Молода Україна, 1913. – 12 с.

20. Дорошенко В. Значення “України – irredentu” в історії розвитку української національної свідомості // Бачинський Ю. Україна – irredenta. – Берлін: Б.в., 1924. – С. I – XXVIII.

21. Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900 – 1905 рр.). Нарис з історії української соціал-демократичної партії. – Львів – Київ: Вид-во ЦК УСДРП, 1921. – 40 с.

22. Дорошенко В. РУП і УСДРП // Календар “Впереду”. – Львів, 1920. – С. 225 – 236.

23. Дорошенко Д. Євген Чикаленко: його життя і громадська діяльність (1861 – 1929). – Прага: Видання Фонду імені Є.Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934. – 99 с.

24. Дорошенко Д. Из моїх споминів про українську студентську громаду в Петербурзі в 1902 – 1905 роках // 3 минулого. Український студентський рух у російській школі. Збірник. – Т. 2. – Варшава: Б.в., 1939. – С. 89 – 109.

25. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1918). – Ч. 1. – Львів: Червона Калина, 1923. – 96 с.

26. Дучинський А. Революційна Українська Партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1900 – 1905 років // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. – Кн. 2. – К.: Б.в., 1928. – 210 с.

27. Енциклопедія українознавства / Під ред. В.Кубійовича: У 2-х томах. – Т. 1. – Мюнхен – Нью-Йорк: НТШ, 1949. – 986 с.

28. Єфремов С. Из общественной жизни на Украине. – СПб.: Б.в., 1909. – 105 с.

29. Жук А. Автобіографія Дмитра Антоновича // Сучасність. – 1961. – № 1. – С. 103 – 114.

30. Жук А. До історії української політичної думки перед світовою війною // Визволення. – 1923. – № 2. – С. 30 – 43; № 3. – С. 31 – 40.

31. Жук А. Из споминів про С.Петлюру // Симон Петлюра в молодості. Збірка споминів / Під ред. А.Жука. – Львів: Червона Калина, 1936. – С. 130.

32. Жук А. Пам’яті Миколи Порша (1877 – 1944). (3 нагоди 85-ліття з дня народження) // Сучасність. – 1962. – № 1. – С. 52 – 66.

33. Жук А. Перша партійна конференція РУП // Календар-альманах “Дніпро” на 1936 рік. – Львів, 1935. – С. 96 – 101.

34. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К.: Наук. думка, 1993. – 247 с.

35. Залевский К. Национальные движения // Общественное движение в России в начале XX-го века / Под редакцией Л.Мартова, П.Маслова и Потресова. – Т. IV. – Кн. 7. – СПб.: Б.в., 1911. – С. 199 – 206.

36. Залевский К. Национальные партии в России // Общественное движение в России в начале XX-го века / Под редакцией Л.Мартова, П.Маслова и Потресова. – Т. III. – Кн. 5. – СПб.: Б.в., 1914. – С. 227 – 344.

37. Залізник М. Російська Україна і її відродження. – Львів: Б.в., 1910. – 220 с.
38. История Украинской ССР: В 10-ти томах. – Т. 5. – К.: Наук. думка, 1983. – 531 с.
39. Іваніс В. Симон Петлюра – Президент України. – Торонто: (репринтне видання. – Дрогобич: Бескид, 1991), 1952. – 256 с.
40. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 102 – 110.
41. Качинський В. Селянський рух на Україні в роки 1905 – 1907. – Ч. 1. – Полтава: Державне видавництво України, 1927. – 231 с.
42. Когут Л. Україна і московський імперіалізм. – Львів: Б.м., 1916. – 125 с.
43. Козицький М.Ю., Доморослий В.І. Українська парламентська громада в I та II Державних Думах // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 173. – К., 1992. – С. 12 – 22.
44. Козицький М.Ю., Поліщук О.В. Національно-політична думка на Україні (кінець XIX – поч. XX ст.) // Наукові праці з питань політичної історії. Міжвідомчий науковий збірник. – К., 1992. – Вип. 172. – С. 3 – 14.
45. Колесник В. Агітаційно-пропагандистська діяльність Револуційної української партії на початку XX століття // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Історія. – Вип. 88. – К., 2006. – С. 83 – 86.
46. Коллярд Ю. Народження українського націоналізму серед харківської студентської молоді // 3 минулого. Український студентський рух у російській школі: Збірник. – Т. 2. – Варшава: Б.в., 1939. – С. 55 – 69.
47. Коллярд Ю. Спогади юнацьких днів // Літературно-Науковий Вісник. – Львів, 1928. – Т. 102. – С. 226 – 233, 425 – 433, 727 – 729, 1061 – 1067.
48. Копиленко О.Л. Українська ідея М.Грушевського: історія і сучасність. – К.: Либідь, 1991. – 184 с.
49. Короткий нарис партійної історії // Наш Голос. – 1911. – Ч. 6 – 8. – С. 277 – 294.
50. Курас И.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К.: Наук. думка, 1978. – 315 с.
51. Левченко П.І. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Б.в., 1916. – 105 с.

52. Лисенко О.В. До питання про напрями та оцінку діяльності “Просвіт” на Україні // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – 1990. – Вип. 16. – С. 101.

53. Лозинський М. Становище польських і великоруських соціалістичних партій до українського питання // Літературно-Науковий Вістник. – 1906. – Т. 33. – С. 490 – 506; Т. 34. – С. 86 – 98, 249 – 264, 495 – 514; Т. 35. – С.69 – 76; Т.36. – С.43 – 61, 212 – 233.

54. Локоть Т. Политические партии и группы в Государственной Думе. – М.: Б.в., 1907. – 54 с.

55. Лось Ф. Україна в буржуазно-демократичній революції. 1905 – 1907 рр. – К.: Політвидав, 1949. – 123 с.

56. Лотоцький О. Сторінки минулого: У 3-х ч. – Варшава: “Літопис революції” 1926 р., 1932 – 1934.

57. Мазепа І. Підстави нашого відродження. – К.: “Прометей”, 1946. – 179 с.

58. Матушевський Ф. Українська громада в Другій державній Думі // Літературно-Науковий Вістник. – 1907. – Кн. 7. – С. 80 – 98.

59. Меша В.Г. К вопросу о национальном движении в Украине начала XX века (Очерк историографии до 1917 г.). – Донецк: Стилос, 1995. – 263 с.

60. Михайлов В. История Коммунистической партии Украины. В самом сжатом очерке. Составлено по истории КП(б)У М.Равич-Черкасского. – Харьков: Б.в., 1925. – С. 78 – 92.

61. Мірчук П. Микола Міхновський: Апостол української державності. – Філадельфія: Б.в., 1960. – 136 с.

62. Міхновський М. Самостійна Україна. – Лондон: Б.в., 1967. – 32 с.

63. Нагорна Л.П. Політична структура українського народу: історична ретроспектива і сучасні релігії. – К.: Стилос, 1997. – С. 7 – 8.

64. Наумов С. Питання української державності в діяльності Революційної Української партії (РУП) // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Т. 3. – Харків: Сучасність, 1994. – С. 11 – 20.

65. Охрімівич Ю. Розвиток української національно-політичної думки. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1965. – 120 с.

66. Петлюра С. З українського життя // Україна. – 1907. – Т. 2. – Кн. 2. – С. 49 – 64.

67. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х томах. – Т. 2. – К.: Либідь, 1995. – 608 с.

68. Пономаренко Г.Я., Зайцева Е.А. Партии и организации в Украине (1900 – 1914 гг.) // Курс лекций по истории Украины. – Донецк: Б.в., 1994. – С. 169 – 184.

69. Попов М.М. Нариси історії Комуністичної партії (більшовиків) України. – Харків: Б.в., 1925. – С. 38 – 44.

70. Порш М. Автономія України і соціаль-демократія. – К.: Знаття – то сила, 1917. – 80 с.

71. Порш М. Про автономію України. – К.: Б.в., 1913. – 40 с.

72. Равич-Черкасский М. История Коммунистической партии (б-ов) Украины. – Харьков: Б.в., 1923. – С. 9 – 10.

73. Рибалка Л. Націоналізація життя і наша партія // На теми дня: 36 статей. – Львів: Б.в., 1910. – С. 41– 43.

74. Рибалка Л. Російські соціал-демократи і національне питання // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 1. – С. 237 – 254.

75. Риш А. Очерки по истории “Спілки” // Летопись революции. – 1925. – № 2. – С. 125 – 173; № 3. – С. 77 – 107.

76. Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической “Спілки”. – Харьков: Б.в., 1926. – 136 с.

77. Романчук Я. Європейската война и руско-украинский вопрос // Стаття в отговорь на брошурата от д-р Логинь Цехельски “Как Русия освобождала Украина”. – София-Варна: Б.в., 1914. – С. 110 – 118.

78. Русова С. Мої спомини. – Львів: Видавнича кооператива “Хортиця”, 1937. – 280 с.

79. Садовський В. Автономія України в соціально-демократичній пресі // Україна. – 1907. – Т. 1. – 4.1. – С. 256 – 261.

80. Садовський В. Від українофільства до політики (3 приводу 25-ліття заснування РУП) // Літературно-Науковий Вістник. – 1925. – Т. 86. – С. 250 – 256.

81. Сініцький А.Ц. Антиукраїнська політика російського самодержавства (1900 – 1914 рр.). – К.: Наук. думка, 1997. – 207 с.

82. Скоропис-Йолтуховський О. Значення самостійної України для європейської рівноваги. – Відень: Б.в., 1916. – 312 с.

83. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк-Торонто: Б.в., 1974. – 419 с.

84. Степанюк В., Довбищенко Я. З історії українського соціально-демократичного руху (1900 – 1918 рр.). – Харків: Б.в., 1918. – 125 с.

85. Стороженко А.В. Происхождение и сущность украинофильства. – К.: Б.в., 1912. – 164 с.

86. Телешун С.О. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. – К.: Наук. думка, 1996. – 130 с.

87. Терлецький О. Історія України (Від 1782 до 1917). – Львів: Червона Калина, 1936. – 236 с.

88. Тимошенко О.П. Революційна українська партія: утворення та еволюція. – К.: Стилос, 1997. – 226 с.

89. Тимошенко О.П. РУП і УСП: програмні вимоги з національного питання і взаємовідносини на початку ХХ століття // Вісник Київського університету. – Історія. – Вип. 34. – К., 1996. – С. 51 – 61.

90. Українець-искровец. Об Украинской Революционной Партии // Искра. – 1904. – 15 декабря.

91. Українська державність: історія і сучасність. Матеріали наукової конференції. Січень 1993 р. – К.: Ін-т системних досліджень освіти України, 1993. – 408 с.

92. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст.: Документи і матеріали. – Т. 1 (Упор. Тарас Гунчак і Роман Сольчаник). – Мюнхен: Сучасність, 1983. – 506 с.

93. Феденко П. Соціалізм давній і новочасний. – Лондон – Париж – Мюнхен: Наше слово, 1968. – 229 с.

94. Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. Курс лекцій. – Подєбради: Б.в., 1934. – 270 с.

95. Фрід Д. До питання про коріння КП(б)У// Більшовик України. – 1927. – № 10. – С. 40 – 49; № 14. – С. 27 – 38.

96. Цегельський Л. Самостійна Україна. – Відень: Б.в., 1915. – 37 с.

97. Чацький М. Сучасний момент в житті української нації // На теми дня: 36. статей. – Львів: Б.в., 1910. – С. 1 – 18.

98. Чикаленко Є.Х. Спогади (1861 – 1907). – Ч. Ш. – Львів: Діло, 1926. – 130 с.

99. Шемет С. Микола Міхновський // Хліборобська Україна. – 1924 – 1925. – Кн. 5. – С. 3 – 30.

100. Шліхтер О. Максимум більшовицької пильності в боротьбі з буржуазно-націоналістичною контрабандою // Більшовик України. – 1933. – № 13 – 14. – С. 59.

101. Шморгун П.М. Суспільно-політичний рух на Україні. Початок ХХ ст. (1900 – 1914 рр.). – К.: Політвидав, 1991. – 243 с.

102. Шморгун П.М. Політичні партії України на початку ХХ ст.: соціальний склад, чисельність, типологія // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 172. – К., 1992. – С. 14 – 25.

103. Щеголев С. Современное украинство. Его происхождение, рост и задачи. – Киев-СПб.: Тип. т-ва И.Н.Кушнерева и К°, 1914. – 161 с.

104. Щербаков В. Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині (1902 – 1917). – Харків: Б.в., 1930. – 169 с.

105. Щупак С. “РУП” в період 1905 року на Київщині // Життя й революція. – 1926. – № 11. – С. 76 – 81.

106. Яворський М. Революція на Україні в її головніших етапах. – Харків-К.: Б.в., 1923. – 136 с.

Тимошенко Оксана. Украинское национально-политическое движение в начале XX столетия: историография проблемы. В статье проанализировано несколько своеобразных историографических этапов, посвященных знаниям об украинском национально-политическом подъеме в начале XX столетия. Показаны основные направления исследований и взгляды отечественных и зарубежных историков, оценки развития украинского национально-политического движения в начале XX столетия. Доказано, что положительные изменения в исследовании украинского национального возрождения в начале XX столетия были связаны с процессами демократизации и гласности в конце XX столетия.

Ключевые слова: украинское национальное возрождение, историографические этапы, украинская партийная структура, украинская национальная идея.

Tymoshenko Oksana. The Ukrainian national-political movement at the beginning of the XX-th century: the historiography of problem. In the article the analysis of a few enough ambiguous historiography stages in piling up of knowledge and researches about the Ukrainian national-political raising at the beginning of the XX-th century is given. Basic directions of domestic and foreign historians' researches concerning the evaluation of the development of Ukrainian national-political movement at the beginning of the XX-th century are shown. It is proved that positive changes in research of the Ukrainian national revival at the beginning of the XX-th century were connected with the processes of democratization and publicity, which began in the 90-th of the XX-th century.

Keywords: Ukrainian national revival, historiographical stages, Ukrainian party structure, Ukrainian national idea.